

Прикази

Мирослава Малешевић, Женско
Српски генеалогски центар, Етнолошка библиотека, књига 25,
Београд 2008. 264 стране

Студија мр Мирославе Малешевић *Женско. Етнографски аспекти друштвеног положаја жене у Србији*, објављена као 25. књига у оквиру Етнолошке библиотеке Српског генеалогског центра, усредсређена је на један, у домаћој продукцији, скоро у потпуности занемарен проблем. Реч је о питању односа жене и културе патријархата у Србији, у распону од руралног традицијског па све до савременог „урбаног“ социјалног миљеа.

Ова књига заправо представља изабрану збирку текстова који су резултат ауторкиних вишегодишњих етнографских истраживања, писаних у различитим периодима и различитим поводима. Тематски, студија је подељена на четири целине. Прва је посвећена историји борбе за женску равноправност. Рад о *Женском покрету* представља допринос упознавању историје феминистичког покрета у Југославији између два рата, и усредсређује се на, у касније „револуционарно доба“ скоро заборављену, причу о борби грађанске женске популације за достојанствен социјални положај. Студија о *Осмом марту*, са друге стране, читаоцу нуди не само причу о настанку и развоју овог „женског празника“, већ, још важније, на веома луцидан начин показује механизме помоћу којих је патријархална култура успела да један оригинално „борбени дан“ трансформише у бенигно празновање лишено икаквог значења, и добру прилику да

једном годишње, ето, покажемо како водимо рачуна о „нашим другарицама / дамама“, *купујући* их слободним даном, обилним ручком, цвећем и синдикалним попустима.

Друга тематска целина посвећена испитивању друштвених односа и положаја жене у руралној средини. Текст *Дан распусног живљења* посвећен је обичају познатом под именом *ревена*, који је дефинисан као женски празник, дан када сеоске жене организују окупљања која карактерише неумереност у јелу и пићу и разуздано и ласцивно понашање. Мушкарцима је приступ овим забавама био забрањен, а уколико би се неки и усудио да тога дана непозван упадне на „прославу“, дошао би у опасност да буде прилично добро испребијан. Дакле, жене су на тај дан имале право да раде оно што је у осталом делу године у оквиру традицијског друштва било дозвољено – мушкарцима. Анализирајући овај и у другим културама широко распрострањен обичај, ауторка указује да је функција овог ритуала „извртања“ заправо само учвршћивање постојећег патријархалног друштвеног поретка. Међутим, како текст показује, чак и овај женски „краткотрани искорак у слободу“ се временом гасио, бивајући замењен све распрострањенијим Осмим мартом – у оквиру кога се, наизглед парадоксално, како мр Малешевић наглашава, у потпуности „одсликава строгост непромењених морал-

них схватања о жени, уз које су тако добро ишли осмомартовски каранфили и парфеми“.

Трећа целина усредсређује се на проблематику конструкције женског идентитета и употребе женског тела у оквиру популарне културе (*Дијета – масовна женска неуроза, О здравом духу у витком телу, Менопауза – последња мистерија крви и У посети срећној породици с часописом Нада*). *Менопауза*, рад који је посвећен социјалним аспектима старења и улогом менопаузе у њима, уз ризик да звучим потпуно неакадемски, јесте и мој омиљени текст у овој књизи. Мислим да је разлог томе чињеница да је рад писан као лични чин, где интерпретативни апарат управо због тога добија на супериорности. Критикујући друштво које престанак репродуктивних функција жене на изванредан начин симболички означава као њену социјалну смрт, Мирослава Малешевић у потпуности успева да се издигне изнад положаја супериорног академског грађанина који са висине посматра један друштвени феномен, и да кроз аутореклексивност, заправо, ту критику учини неупоредиво снажнијом и аргументованијом.

Последњи сегмент књиге посвећен је одрастању девојчица и младих девојака у савременој Србији, са акцентом на културном условљавању њихових родних улога. Текстови *Велика је и мала матура, Снови о будућности: како дечаки и девојчице виде своје родне улоге и "Оправослављење" идентитета српске омладине* третирају начине помоћу којих се ствара концепт "бити жена" у оквиру савременог србијанског друштва. Последњи текст нарочито истиче улогу и пораст утицаја Српске православне цркве у овом процесу, где се кроз један специфични „национално/црквени“ модел девојчицама сугерише да је њихово

место тамо где су „одувек припадале“ – у кући, а да је њихова улога да буду лепе и да рађају децу. Иако ауторка примећује да је доследно спровођење оваквог модела тешко оствариво, она истовремено указује да наречени концепт – корак по корак – и даље, ношен повољним ветром друштвених околности, успева да наметне слику света у коме, ако жена већ на неки начин мора учествовати у „мушком свету“, она нужно треба да буде спремна на „себеукидање“ и „прихватање мушке доминације – у друштву, у браку, на послу – без разлике“.

Књига *Женско*, кроз различите приче о различитим временима и „различитим женама“ указује на један процес репродукције патријархалног друштва, почевши од његових манифестација у руралном традицијском социокултурном миљеу, па све до савременог доба. Ауторка изузетно вешто и луцидно указује како процес друштвеног развоја, започет модернизацијским реформама у доба социјализма, заправо не само да није угрозио постојање патријархата, већ је, на изванредан начин, донекле управо захваљујући овим процесима, патријархат опстао и ојачао, а нарочито у периоду ерупције етнонационализма и општег „повратка традицији“ као верном пратиоцу анахроних социјалних збивања у Србији у последње две до три деценије.

Ова књига јесте пре свега изузетна етнографска студија. Феминистичка је у оној мери у којој се феминизам схвата као захтев да жене буду слободне да дефинишу себе уместо, како истиче ауторка цитирајући Сузан Фалуди, „да њихов идентитет увек изнова одређују њихова култура и њихови мушкарци.“ *Женско* свакако представља изузетан допринос на једном у овој средини мало испитиваном пољу антрополошког интересовања, с

тим што значај ове студије далеко превазилази уске оквире дисциплине. Поред тога, и можда још важније, ова књига нам показује како наука може бити не само корисна већ и изузетно лепа и занимљива када се њоме бави

неко као што је Мирослава Малешевић. *Женско* је текст који се чита лако и брзо а о њему се размишља дуго. Од једне књиге се тешко може више очекивати.

Иван Торђевић

Saša Nedeljković, *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*

Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Zlatni zmaj, Beograd 2007, str. 326

Књига Саше Недељковића – *Част, крв и сузе: огледи из антропологије етничитета и национализма* – представља резултат ауторових дугогодишњих истраживања феномена етничитета и национализма. Књига се састоји из седам засебних, међусобно лабаво повезаних студија, које из различитих тематских углова осветљавају и разјашњавају комплексну природу етничитета на простору Балкана. У предговору аутор објашњава своје истраживачке интенције и одабрани наслов – *част и жртвовање* (парафраза познатих реченица Винстона Черчила и Макса Вебера), који индиректно указује на суштину етничитета и национализма. Теоријске претпоставке изложене у уводном поглављу – *Етничка група, народ, нација, раса: појмовник, теорије, систематизације* – упућују на конструктивистички приступ анализи етничких феномена у студијама које следе.

Проблем употребе мита у савременој српској култури, и то у периоду изразите националне кризе – НАТО бомбардовања 1999. године, разматра се у студији *Мит, религија и национални идентитет: митологизација у Србији у периоду националне кризе*. Истраживање је конципирано тако да обухвати и институционални и

индивидуални ниво односа према националном идентитету и актуелним друштвеним процесима уопште, те да се добијени модели упореде. Институционални ниво прати се посредством текстова објављених у часопису „Војска“ у периоду март–јун 1999, који је за истраживани проблем парадигматичан, јер изражава ставове војног, а самим тим – и државног врха. Индивидуални план рецепције и разраде националног мита добијен је на основу есеја који су студенти Београдског универзитета писали на тему „Српство“. Саша Недељковић закључује да је у посматраном периоду изражен висок степен корелације између институционалног нивоа, који нуди митско-религиозни кључ за разумевање актуелних догађаја, и митологизације на индивидуалном плану. Реторика институционалног модела је – у односу на индивидуални – уобличенија и доследнија, заснована на појмовима и сижеима различитих митолошких система, при чему се потенцира виђење нације као религиозне категорије, тј. врши се снажна етнизација универзалистичке религије каква је хришћанство. На индивидуалном плану, Недељковић запажа слабије уобличену митолошку визуру, а од старих митова – употребу искључиво хришћанског и косовског.

У студији *Историографија и национални идентитет: етногенеза Црногораца у антрополошкој перспективи* разматра се однос историје и антропологије на примеру етногенезе Црногораца. Као предмет истраживања, уместо саме прошлости, узета је прича о прошлости, тј. историографски наратив. Истраживање је конципирано тако да испита у којој мери етногенетске конструкције кореспондирају са актуелним политичким пројектима и интересима. Изложене су и размотрене теорије о етногенези Црногораца (најугицајнија, тзв. *српска теорија*, према којој Црногорци представљају део српског националног корпуса; тзв. *хрватска теорија*, која заступа став да су Црногорци етнички Хрвати, и *унутрашња теорија*, која Црногорце одређује као самосвојан етнички ентитет), а повучене су паралеле и са сличним примерима у региону (Босна: етничка припадност становника ове области, али и других на Балкану, била је предмет различитих конструкција). Упоредном анализом резултата историографских истраживања из различитих средина, као и критиком основних извора које карактерише низак степен поузданости, Саша Недељковић убедљиво показује да прошлост представља ствар интерпретације, да се она увек са становишта савременог тренутка тумачи на одређени начин, при чему се потишћују или наглашавају неки њени аспекти. С обзиром на то, антропологија се, будући усредсређена на субјективне перцепције стварности, показује, према мишљењу аутора, као кредибилнија од историографије, која све више постаје предмет антрополошких проучавања, а све мање – помоћна или партнерска дисциплина.

Студија *Организовани криминалитет као вишезначна поткултура: хајдучија између грађанске и националне идеологије и између народне и*

националне културе посебно је занимљива јер отвара нова подручја истраживања у домаћој етнологији и антропологији. Саша Недељковић, компаративном анализом традиционалних и савремених облика криминала, отвара проблем културне вишезначности криминалног понашања, као и проблем настанка, трансформације и контекстуализације одређених видова криминалитета. Подробно је размотрена природа везе криминала и културе, с посебним освртом на мафијаштво, тероризам и хајдучију. Културолошка анализа хајдучије извршена је с обзиром на њену позиционираност у оквиру опозиције *грађанска идеологија / национална идеологија*. Недељковић показује на које све начине мафија, тероризам и хајдучија кореспондирају са етничком и националном припадношћу, тј. како се на овим облицима организованог криминала огледа интеракција фактора као што су државни апарат, етничка и национална повезаност и привредно-економски систем.

У емпиријски заснованој студији *Етнизација социјалних група и политизација културних специфичности: Словени и балкански Египћани*, прегледном анализом различитих извора и њиховом деконструкцијом када је реч о заједници балканских Словена, односно анализом ‘објективних’ и субјективних показатеља етничког идентитета балканских Египћана, аутор, у складу са својим конструктивистичким приступом, подвлачи да је у данашњем свету симулација и антиесенцијализма постала нефункционална подела на праве и измишљене традиције.

Два последња обимнија поглавља – *Језик и национални идентитет* и *Однос између религиозног и националног идентитета* – посвећена су језику и религији као најважнијим аспектима етничког и националног идентитета. Аутор најпре разматра везу језика и

национализма, проблеме диглосије и глотографије, градећи на тај начин појмовни оквир за испитивање лингвистичке и социолингвистичке перспективе јужнословенског простора. Анализа социолингвистичких процеса у односима Срба и Хрвата, као и Срба и Црногораца, посебно је занимљива и актуелна. Лингвистички процеси, исто као и религиозност, условљени су кретањима и стратегијама на политичком плану. Религиозни идентитет Црногораца размотрен је у склопу односа са Србима/Србијом и Хрватима/Хрватском, као и са православљем и католичанством као ширим идентификацијским оквирима.

У монографској студији Саше Недељковића, проблеми етничитета и национализма разматрани су контекстуализовано, у сложеном, динамичном и међузависном односу бројних друшт-

вених фактора. Разматрањима је обухваћен како политички и институционални, тако и субјективни план конструкције и деконструкције различитих аспеката етничког и националног идентитета. Теоријска утемељеност истраживања, детаљно познавање извора и њихова свеобухватна интерпретација чине ову студију узорном, оригиналном и инспиративном. Она покреће значајна теоријска и методолошка питања и представља незаобилазну литературу за све оне који покушавају да разумеју процесе конструисања идентитета на Балкану.

На крају, али не мање важно: књига садржи резиме на енглеском језику, списак коришћених извора и литературе, као и прегледан индекс појмова, тако редак поступак у домаћој етнологији и антропологији.

Сања Златановић